

EĞRİDERE VE ÖMERLER'DE (BULGARİSTAN'DA) BİLİNMEYEN İKİ CAMİ

Şenay ÖZGÜR YILDIZ*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğunun Bulgaristan'daki beş asırlık kültürel mirasının bir parçası olan Kırcaali iline bağlı Eğridere kasabası ve Ömerler köyünde yer alan kalem işleri ve ahşap süslemeleri ile dikkati çeken iki cami bugüne kadar tanıtılmamıştır. Bunlardan Eğridere Çarşı Camii'nin bugünkü yapısı 1211/1796-1797 yılına tarihlenmektedir. Ömerler Ali Rıza Bey Camii'nin inşa kitabesinden ise bu camiiin 1323/1905-1906 yılında inşa edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Her iki yapının da planları XVIII. Yüzyıldan itibaren Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan düz ahşap tavanlı ve tavanın bir bölümü kubbe ile örtülü düz ahşap tavanlı cami tipiyle benzerlikler gösterir.

Anahtar Kelimeler : Eğridere Kasabası, Ömerler Köyü, Cami, Kalem İşi, Ahşap Süsleme

ABSTRACT

The two mosques in Eğridere town and Ömerler village in the district of Kırcaali draw attention with their painted and wooden decorations, they are part of the five centuries cultural heritage of Ottoman Empire in Bulgaria, but has not yet been introduced and described. Among them the recent construction of Eğridere Çarşı Mosque was built in 1211/1796-1797. From the building inscription of the Ömerler Ali Rıza Bey Mosque we are learning that the mosque was built in 1323/1905-1906. Both the plans of the structure shows similarities with the rectangular planned and rectangular planned with wooden cupola mosques, which is the most common type in Anatolia beginning from 18th century.

Key words : Eğridere Town, Ömerler Village, Mosque, Paint Work, Wooden Decoration

Yapılan çeşitli araştırmalar neticesinde Bulgaristan'da 3340 kadar Türk eseri tespit edilmiştir. Bu araştırmaların gerçekleştirilmiş olduğu dönemlerde Bulgaristan'da

* Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.

Şenay Özgür Yıldız

serbest dolaşım mümkün olmadığı için tespit edilen bu rakamın tam sayıyı verdiğini söylemek maalesef mümkün değildir. Ayrıca kale, saat kulesi, bedesten, çarşı v.b. yapılar bu sayıya dahil edilmemiştir. Kayıtlara geçen bu eserlerden 2356 sı cami ve mescit, 420 si medrese ve mektep, 42 si imaret, 174 ü tekke, 116 sı han, 113 ü hamam ve ılıca, 26 sı kervansaraydır. Fakat bugün ne yazık ki bu yapıların önemli bir kısmı yok edilmiştir ve günümüze ulaşanların sayısının ancak 80 olabileceği düşünülmektedir¹.

Bulgaristan'la ilgili 1882 tarihli Cihat Defterlerinde vakıf yapılarının kayıtları mevcuttur. Ancak buradakiler sadece merkeze yansıtılan yapıların kayıtlarıdır. Merkeze bildirilmedikçe bu yapıların kaydı fihristlere geçirilmezdi. Ayrıca Vakıf yapılarının² dışında köylerde cemaatin kendi imkanlarıyla yaptırmış oldukları camiler de deftere işlenmemiştir. Bu nedenle özellikle köylerde bulunan camilerin bir çoğunun kaydı yoktur³.

İncelemeye çalışacağımız eserlerden Eğridere Çarşı Camii'nin adı literatürde⁴ geçmekle birlikte yapı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ömerler Ali Rıza Bey Camii'nin ise adına dahi herhangi bir kaynaktan rastlayamadık. Amacımız bugün Osmanlı'nın Bulgaristan'da yok olmaya yüz tutmuş mirasının bir parçası olan ve şimdiye kadar bilinmeyen bu iki yapıyı tanıtmaktır.

EĞRİDERE (ARDİNO) ÇARŞI CAMİİ

Eğridere kasabası Doğu Rodop Dağlarının batısında, Kırcaali şehrinin de güney batısında yer almaktadır. Kasaba Kırcaali'ye 35 km. uzaklıktadır. 2009 Belediye nüfus sayımına göre kasabanın nüfusu 2.000 dir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 402 adet vakıf kaydından 8 inin Eğridere'de bulunduğunu öğrenmekteyiz⁵. Sultan Hamid Albümü No 90412' de resmi bulunan yapı⁶ bugün şehirde ayakta kalabilmiş tek camidir.

¹ İ.A., Yüksel, "Bulgaristan'da Türk Mimari Eserleri", **Vakıflar Dergisi**, S.XX, Ankara 1988, s. 467.

² Bulgaristan'daki vakıf yapıları için bkz. O. Keskiöglü, "Bulgaristan'daki Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, S.VII, İstanbul 1968, s. 129-137.

³ E.H.Ayverdi, **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavutluk**, IV. Cild, 4.5.6.kitab, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982, s. 3.

⁴ İ. A. Yüksel, **a.g.e.**, s. 468, 473.

⁵ S. Bayram, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, S. XX, Ankara 1988, s. 475.

⁶ E. H. Ayverdi, **a.g.e.**, s. 25, 149. Sayın Ayverdi buradan geçtiklerini, ancak camiin olmadığını ifade etmektedir. Yazar eserinde Eğridere'yi Dubnice (Stanke Dimitrov) Kazasının kariyesi

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

Çarşı Camii olarak bilinen eserin 11.66 m. x 14.20 m. ölçülerindeki harimi altı adet sütunla mihraba dik üç bölüme ayrılmıştır. Mihrap önündeki orta birimi dört sütun üzerine oturan köşeleri pahlı yuvarlak kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülüdür, diğer birimler ise düz ahşap tavanla örtülmüştür (Şek.1).Yapının kuzeyinde sonradan kapatılmış bir son cemaat yeri bulunur. Camiinin biri orijinal diğeri de sonradan ilave edilmiş iki minaresi vardır. Orijinal minaresi kuzey batı cephesinde, sonradan yapılan minaresi ise kuzeydoğu cephesinde yer alır.

Camiinin bütün cepheleri beyaz badana ile sıvanmıştır. Tek sıra silmeden oluşan bir saçak yapıyı çepçevre dolanmaktadır. Eser dıştan kiremitle kaplı iki yana eğimli kırma bir çatı ile örtülüdür.

Doğu cephesinde altı üstlü beşer adet pencere açıklığı vardır. Toplam on adet yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmış olan yapının pencerelerinden ikisi son cemaat yerindedir. Son cemaat yeri ile doğu cephesinin bittiği köşede yapıya 2006 yılında ilave edilmiş 2.13 m. x 2.13 m. ölçülerinde kare bir kaidesi olan minare bulunmaktadır (Res.1).

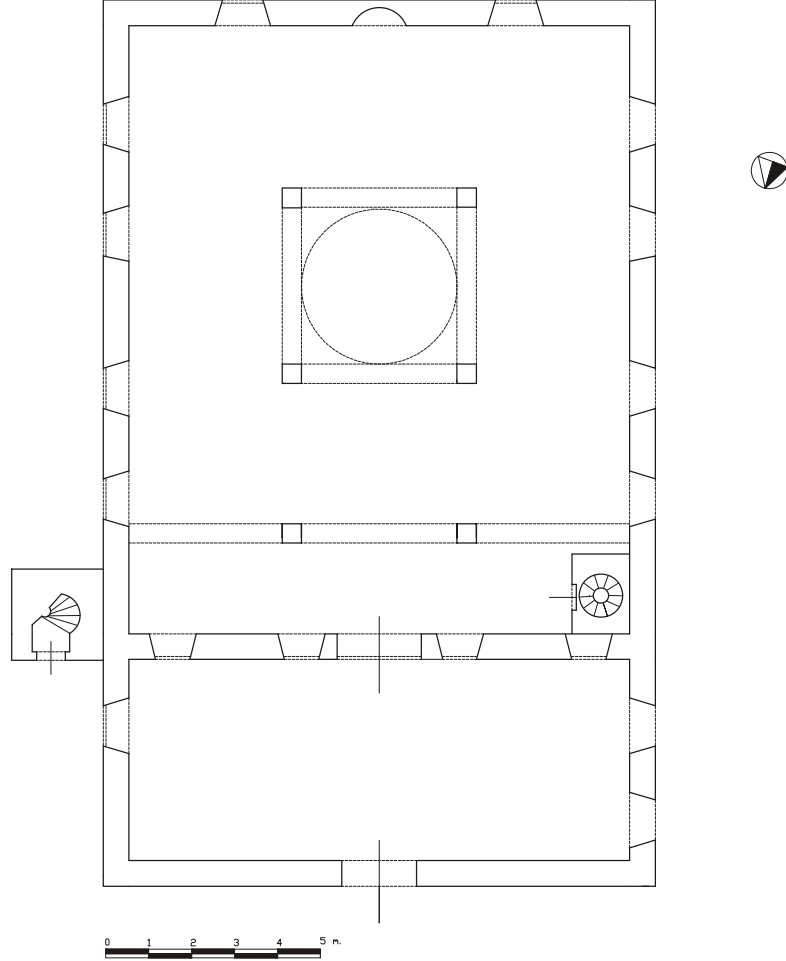
Güney cephesinde üstte üç, altta iki olmak üzere toplam beş pencere açıklığı yer alır. Üstteki pencerelerden ortada olanı mihrap nişinin üzerine denk gelecek şekilde açılmış yuvarlak bir penceredir. Diğer pencereler ise dikdörtgen çerçeveli yuvarlak kemerli pencerelerdir (Res. 2).

Batı cephesinde üstte altı ve altta altı olmak üzere on iki adet pencere vardır. Bu pencerelerden dördü son cemaat yerindedir. Altta yer alan pencereler yapının içinden bakıldığında yuvarlak kemerli dikdörtgen birer pencere şeklindedir, ancak bu pencerelerin alt kısımları yapının önünden geçen yol nedeniyle kapatılmış ve bugün sadece yerden 1.88 m. yükseklikte başlayan yuvarlak kemer şeklinde olan üst kısımları kalmıştır. Bu kemerlerin içine pvc doğrama ile yuvarlak pencereler yapılmıştır. Cephenin üst kısmındaki pencereler ise yuvarlak kemerli dikdörtgen pencerelerdir (Res. 3).

Camiinin biri kuzeybatıda diğeri kuzeydoğuda olmak üzere iki minaresi vardır. Bu minarelerden kuzeybatıda yer alan tek şerefeli minare ilk yapıdandır. Kuzeydoğuda yer alan minare ise çift şerefelidir ve sonradan yapıya eklenmiştir. Yapının orijinal minaresine giriş harimin içinden sağlanmıştır. Minare 1.85 m. genişliğinde ve 0.96 m. yüksekliğinde bir platform üzerine oturmaktadır. Bu platform adeta minarenin kaidesi gibidir. Giriş 0.56 m. genişliğinde ve 1.35 m. yüksekliğinde dikdörtgen bir açıklıktır. 20 m. Yüksekliğindeki minare gövdesinin bir kısmı yapının içindedir, geri kalan kısmı ise çatının üzerinde yükselmektedir. Silindirik gövde bir bilezikle nihayetlenmektedir.

olarak ele almıştır. Halbuki bu iki yer konum olarak birbirinden çok uzaktadır. Dubnice Bulgaristan'ın batısında Eğridere ise güneyindedir. Bugün hala ayakta olan yapıyı biz 2008 yılında yerinde ziyaret ettik ve incelemelerde bulduk.

Şenay Özgür Yıldız



Şek. 1- Eğridere Çarşı Camii

Şerefe altı beş sıra mukarnas dizisi ile hareketlendirilmiş olan tek şerefeli minare petek, madeni bir külâh ve alemle son bulmaktadır. Kuzeydoğu köşesine 2006 yılında ilave edilmiş olan minarenin camiin çatısı ile aynı seviyede olan kare bir kaidesi vardır. Kaide de tıpkı yapının saçağı gibi tek sıra silme ile son bulmaktadır. Prizmatik bir pabuç kısmından sonra bir bilezikle silindirik gövdeye geçilir. 25 m. yüksekliğindeki çift

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

şerefeli minarenin şerefe altı beş sıra silme ile kuşatılmıştır. Minare petek külâh ve alemle son bulmaktadır.

Kuzey cephesinin ortasında son cemaat yerine girişi sağlayan dikdörtgen bir açıklık vardır. Orijinal olan bu açıklığın sağında ve solunda sonradan açılmış dikdörtgen pencereler yer alır. Dikdörtgen çerçeveli girişin üzerinde bugün üç adet pano bulunmaktadır (Res. 4). Bu panolardan ortadaki yapının orijinal kitabesini içermekte, solda yer alan panoda kitabenin ana hatları ile anlamı Latin harfleri ile verilmiştir. Sağdaki ise yine Latin harfleri kullanılarak "Hacı Şakir Yılmaz tarafından onarılmıştır 2000" ibaresi vardır.

Yapının harimine yuvarlak kemerli bir açıklık ile girilmektedir. Bu girişin iki tarafına ikişer adet yuvarlak kemerli pencere açılmıştır (Res. 5). Sol taraftaki pencerelerden en dipte olanı kapatılarak sağır bir niş konumuna getirilmiştir. Girişin sağ tarafında en uçta ise minare girişi yer alır.

Sonradan kapatılmış olan son cemaat yerinin sağına ve soluna birer oda ilave edilmiştir. Bu odalardan biri Cemaat-ı İslamiyye başkanının odasıdır, diğeri ise öğrencilerin Kuran dersleri gördükleri sohbet odasıdır. Girişin solunda mahfile çıkışı sağlayan altı basamaklı ahşap bir merdiven vardır.

Altı adet sütunla mihraba dik üç birime ayrılmış olan harimin mihrap önündeki orta birimi dört sütun üzerine oturan köşeleri pahlı yuvarlak kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülüdür, diğer birimler ise düz ahşap tavanla kapatılmıştır. Bugün dıştan beton ve kireçle sıvanmış olan sütunların orijinal malzemesi ahşaptır, bu sütunların köşeleri pahlı kare kaideleri ise taştır, ancak sonradan fayansla kaplanmışlardır (Res. 6). Harimin kuzeyinde birbirine yuvarlak kemerlerle bağlanmış yuvarlak profilli iki adet sütunun taşıdığı kadınlar mahfili yer alır. Bu mahfilin ahşap korkulukları sonradan yapılmıştır. Mahfilin üst katında da yine alt kat sütunlarının üstünde iki adet sütuna yaslanan yuvarlak kemerler tavana dayanır (Res.7).

Yapı 1976 yılında önemli bir restorasyon geçirmiştir. 2000 yılında ise Hacı Şahin tarafından ikinci bir tadilat gerçekleştirilmiştir⁷.

Yarım yuvarlak bir niş şeklinde olan mihrabın alçı malzeme ile süslenmiş mukarnaslı kavsarası silmeli dikdörtgen bir çerçeve ile kuşatılmıştır. Çerçevenin üst kısmından kavsaraya doğru ters minare külâhını andıran iki unsur sarkıtılarak bezeme oluşturulmaya çalışılmış. Mihrabın iç kısmı sonradan fayansla kaplanmışdır (Res. 8).

Mihrabın sağında sade ahşap bir minber, solunda ise vaaz kürsüsü bulunur. Kürsüye çıkış, sağdaki pencerecinin içinde yer alan yuvarlak kemerli bir açıklıkla sağlanmıştır.

⁷ Halil Ahmed İsmail'e (1920) vermiş olduğu bilgiler için teşekkür ederim.

Süslemeler

Yirmi üç adet pencere ile aydınlatılmış olan harimin duvarlarına turuncu zemin üzerine kahverengi, mavi ve beyaz renklerden oluşan bitkisel bezeme uygulanmıştır. Adeta duvar kağıdı kaplaması izlenimi veren bu boyama tekniği Bulgaristan'daki bir çok yapı türünün iç mekanında özellikle de evlerde sıkça rastlanan bir uygulamadır.

Harimin kubbesinde, kubbeyi taşıyan kemerlerde ve yan sahnınların tavanlarında yer alan kalem işi süslemeler 1976 yılında Rahim Usta⁸ tarafından aslına uygun olarak yenilenmiştir (Res. 9). Tavan çok fazla yağmur suyu aldığı için kaldırılıp yeniden yapılmıştır. Mihrabın sol tarafında kalan 2 m² lik bölüm orijinal kalem işlerinin olduğu bölümdür. Buradaki motifin şablonu çıkartılarak tavanın geri kalan kısımları tamamlanmıştır.

Ortada yer alan kubbenin göbeğinde lacivert zemin üzerine yapılmış palmetlerden oluşan bir madalyon vardır. Bu madalyonun etrafı açık mavi fon üzerine kahverengi volütlerle kuşatılmıştır. Madalyonun en dış kısmında lale ve sümbül motifleri dönüşümlü olarak kullanılmış. Kubbenin içi stilize yıldız motifleri ile donatılmış, kubbe yuvarlağının dış kısmına ise içlerinde lale sümbül gibi çiçeklerin, elmalarla, armutların olduğu dört adet palmet demeti yerleştirilmiştir, iki yana doğru açılan bu demetlerin ortasına ise birer minare motifi işlenmiştir. Palmet demetleri birbirine rumiler, palmetler, ve "S" şeklindeki kıvrım dallarıyla bağlanmıştır. Bunların ortasında ise sepet içinde çeşitli çiçeklerden oluşan buketler vardır. Kubbeye geçiş sağlayan pandantiflerde stilize çiçek demetleri dikkati çekmektedir. Kubbeyi destekleyen kemerlerin köşelerinde palmet motifleri içinde mavi renkle yapılmış stilize bitkisel desenler, kemerlerin dış yüzlerinde en üstte bir sıra stilize yıldız motifi, altında çiçekler ve köşelerde de vazodan çıkan kıvrım dallar, rumiler, hatalar, lale ve sümbüller vardır. Kemer karınları da yine stilize bitkisel motiflerle süslenmiştir (Res. 10). Harimin geri kalan kısımlarını kapatan tavan kare ve dikdörtgen alanlara ayrılmıştır. Mihrap eksenini üzerindeki bölümlerin tavanına kare içine yuvarlak bir madalyon yerleştirilmiştir ve bu madalyonun etrafı dört eşit parçaya bölünmüştür. Bu parçaların her birinde vazodan sarkan kıvrım dallar arasında hatalar, sümbül ve lale gibi çeşitli bitkisel motifler vardır. Karenin merkezinde bulunan madalyonun göbeğinde stilize palmet motifleri, onun etrafında birbirine "S" ve "C" şeklinde kıvrım dallarla ve çeşitli yaprak motifleri ile bağlanmış vazodan çıkan laleler ile şerefe ve alemin de yer aldığı minare motifi dönüşümlü olarak kullanılmıştır (Res. 11). Harimin yan sahnınlarının tavanı ise dikdörtgen panolara bölünmüştür. Her bir birimin üzerinde ikişer adet pano yer alır. Bu panolar adeta tavana serilmiş birer halı izlenimi vermektedir. Dikdörtgen alanın merkezine yuvarlak bir madalyon yerleştirilmiştir. Bu madalyonun

⁸ Teknik resim öğretmeni olan Rahim Atasoy 18.11. 1939 doğumludur. Bugün Bursa'da yaşayan Rahim Usta ile yapmış olduğumuz görüşmeler neticesinde kendisinin Çamdere, Madan, Aytos, Burgaz' daki camilerin iç süslemelerini de yenilemiş olduğunu öğrendik.

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

göbeğine mavi zemin üzerine kahverengi renkle bitkisel bir bezeme yapılarak,. etrafı lale ve çeşitli çiçeklerin birbirine palmet, rumi ve kıvrım dallarla bağlanmış olduğu bir kompozisyonla süslenmiştir. Çemberin en dışı irili ufaklı dönüşümlü olarak yerleştirilmiş lalelerle halelenmiş. Madalyonun çevresi açık mavi zemin üzerine stilize yıldız motifleri ile kuşatılmıştır. Bütün bu süsleme kompozisyonu köşeleri kavisli bir baklava deseni içinde oluşturulmuştur. Baklava motifinin etrafında ise sarı zemin üzerinde birbirine kıvrım dallar ve rumilerle bağlanmış lale, hatai, sümbül ve palmetler bulunmaktadır. Dikdörtgenin en dışındaki bordürde şemse desenlerinin de olduğu stilize bitkisel motiflerden oluşan süslemeler vardır (Res. 12).

Eğridere Çarşı Camii'nin ahşap tavanındaki süsleme repertuarında Anadolu camilerinde de sıkça rastlanan palmet, rumi ve hatai gibi klasik süsleme unsurları kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca Batılılaşma dönemi Osmanlı mimarisinde sıkça karşımıza çıkan kıvrım dalları, lale, sümbül gibi çeşitli çiçek motifleri de dikkati çekmektedir⁹.

Bu yapının tavanındaki kalem işi süslemelere benzer süslemeler aynı usta tarafında yenilenmiş olan Kırcaali'nin Çamdere köyünde bulunan Çamdere Camii'nin ahşap tavanında da uygulanmıştır. Balçık'taki Cebel Camii'nin tavanlarında yine buradaki gibi halı motifini anımsatan süslemeler göze çarpmaktadır¹⁰. Şumnu Şerif Ali Paşa Camii tavanında yer alan kalem işlerinin arasında buradaki süslemeleri hatırlatan kompozisyonlar da vardır¹¹.

Tarihlendirme

Yapıyı tarihlendirmemize imkan verecek bir inşa kitabesi ya da herhangi bir bilgi malumumuz değildir.

Camiin kuzey cephesinin ortasında son cemaat yerine girişi sağlayan dikdörtgen çerçeveli açıklığın üzerinde yukarıda da sözü edilen üç adet pano

⁹ O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986, s. 323. Batılılaşma Dönemi Türk Sanatı konusunda daha geniş bilgi için bkz. R. Arık, "Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Sanatına Bir Bakış", **50. Yıl Konferansları**, Ankara 1976, s.111-136; S. Eyice, " 18. yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu", **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı S. VIII**, İstanbul 1973; D.Kuban, **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul 1982; İ. Kuyulu, "Anatolian Paintings and Cultural Tradations", **www.2let/un.nl/Solis/anpt/cjos/pedefe/Kuyulu2pdf.**; **Karaosmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler**, Ankara 1992; M. Sözen v.d., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul 1975, s. 249-351.

¹⁰ S. Bayram, **a.g.e.**, Res. 2, s. 479.

¹¹ **a.g.e.**, Res. 9, s. 481.

Şenay Özgür Yıldız

bulunmaktadır. Bu panolardan ortadaki yapının orijinal tamir kitabesini içermektedir ¹²
(Res.13):

Eyledikde meyl-i rükû'a bu sa'âdet mebi'i başlandı mevki'i
Kasd-ı tahsil-i Rızâ enlillah ile ehl-i sücûd gayret idüb yaptılar bu secde-gâh-ı
sâti'i
Çıkdı bir sâcid didi târihini Abdülğafur kuldılar tecdid ile ra'na vü ziba câmi'i
1211

Soldaki panoda bu kitabenin ana hatları ile anlamı Latin harfleri kullanılarak verilmiştir :

Kulluk adına saadet kaynağının yapımına başlandı bu mevkiye.
Allah rızası için müminler gayret edip yaptılar bu secde yerini.
1211 tarihinde Salih Abdülğafur yeniledi bu dilber ve şirin camii. Elfatiha.
1994

Bu panonun en alt satırda ise Kiril alfabesi ile Bulgarca camiin 1211 yılında yeniden inşa edildiği yazılıdır.

Sağıdaki panoda Latin harfleri ile : “*Hacı Şakir Yılmaz tarafından onarılmıştır 2000*” ibaresi yer almaktadır.

Yukarıdaki kitabeden camiin 1211/1796-1797 yılında Abdülğafur adlı bir kişi tarafından yeniden inşa edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Buna göre ilk yapı daha önceki bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

Anadolu’da XVIII. Yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan tavanın bir bölümü kubbe ile örtülü düz ahşap tavanlı cami tipinin¹³ en erken tarihli örnekleri Mimar Sinan’ın yapmış olduğu Ramazan Efendi Camii (1586) ile Takkeci İbrahim Ağa Camii (1590-91) dir¹⁴. İzmir İkiçeşmelik Camii (XVIII.yy)¹⁵, Burhaniye Hasan

¹² Kitabeleri okuyan, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, arkadaşım Hadi Sofuoğlu’na ve bu kitabelerin kontrollerini yapan değerli Hocam Sayın Prof. Dr. Hakkı Önkâl’a şükranlarımı sunarım.

¹³ M. Sözen v.d., **a.g.e.**, s. 296.

¹⁴ G.Goodwin, **A History of Otoman Architecture**, London 1997, s. 291, 165, A. Kuran, “ Mimar Sinan’ın Yaptığı Camiler ”, **Mimar Sinan’ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1988, s. 187–189.

¹⁵ Ü. Sipahi, **a.g.e.**, Şek. 28.

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

Ağa Camii (1758-1759)¹⁶, Mordoğan Kösedere Camii (1813-1814)¹⁷ gibi örnekler ise bu tipin Anadolu'daki daha geç tarihli temsilcilerinden bir kaçıdır.

Eğridere Çarşı Camii'nin 1796-1797 yılları arasında yeniden yapılmış olduğu ve yukarıda zikredilen örneklerle plan açısından benzerliği dikkate alındığında bu camiin ilk yapısının XVI. ya da XVII. yüzyılda yapılmış olabileceğini düşünmek mümkündür.

ÖMERLER (LÜBENO) ALİ RIZA BEY CAMİİ

Ömerler Köyü Kırcaali'ye 55 km. mesafede, 40 kişilik nüfusa sahip küçük bir dağ köyüdür. Özellikle son yıllarda yurtdışına yapılan göçler nedeniyle köy nüfusu iyice azalmıştır.

Burada yaşayan Türklerin Sultan Süleyman'a karşı isyan eden Konya Karaman yöresindeki Yörükler olduğu ifade edilmektedir. Yörükler kuş konmaz kervan geçmez bu dağlık bölgeye sürülmüşlerdir ve kendilerinden vergi alınmıştır. Ömerler köyü Aşık Ömer adlı kişinin adını almıştır¹⁸. Kaynaklardan 1516 yıllarında Bulgaristan topraklarına Anadolu'dan Yörüklerin yerleştirilmiş olduğu bilinmektedir¹⁹.

Ömerler Camii'nin inşaat masraflarını Sadrazam Ali Rıza Paşa²⁰ İstanbul'dan göndermiştir. Yapıda çalışmış olan ustalar ise Davut köyünden Bulgar ustalardır. Aynı zamanda medrese olarak da kullanılmış olan cami Balkan harbinde yanmadan kalan nadir orijinal yapılardan biridir.

Üzeri ashap tavanla örtülü, kareye yakın dikdörtgen planlı harimin kuzeyinde beş birimli bir son cemaat revakı yer alır. Camiinin minaresi harimle son cemaat revakının bitiştiği kuzeydoğu köşesindedir (Şek.2). Yapının batısında çalılıklar ve otlar içinde bakımsız durumda küçük bir hazire vardır.

Camide yapı malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmıştır. Ancak bugün bütün cepheleri beyaz badana ile sıvalıdır. Duvarlar ile örtü sistemi arasında silmeli bir

¹⁶ Ö. M. İrkin, "Burhaniye'de Türk Devri Eserleri" **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2006, s. 21-23.

¹⁷ H.Önkal, "Mordoğan Köylerinden Üç Cami", **XI. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 17-19 Ekim 2007 İzmir**, İzmir 2009, s. 283-291.

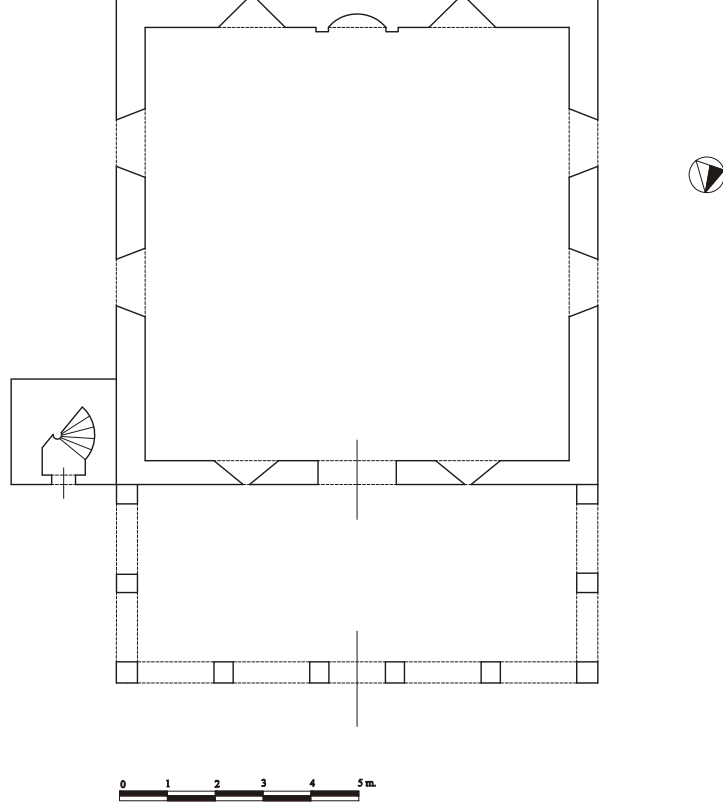
¹⁸ Kuruoğullarından Hikmet Bey'e verdiği bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

¹⁹ M. T. Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul 1957, M. Kiel, **Hora i Selishta v Bulgariya prez Osmanskiya Period**, Sofiya 2005, s. 228-210.

²⁰ Ali Rıza Paşa son Osmanlı Sultanı Mehmed VI Vaheddin zamanında sadrazamlık yapmıştır.

Şenay Özgür Yıldız

saçak yapıyı çepeçevre dolanmaktadır. Silmeli saçağın altında bir sıra testere dişi süsleme vardır. İki yana eğimli çatı kiremitle örtülüdür (Res. 14).



Şek. 2- Ömerler Ali Rıza Bey Camii

Doğu cephesi iki adet dikdörtgen çerçevesiz pencere ihtiva eder. Pencereilerin üzerinde adeta bir taç şeklinde saçağın silme ve testere dişinden oluşan kompozisyon tekrarlanmıştır (Res. 15). Cehenin alt kısmında üzerinde delikler olan koyu renkli taşlar dikkati çekmektedir. Dıştan içe doğru mazgal bir açıklık şeklinde daralan bu oyuklar havalandırma delikleridir. Yapı doğu batı yönünde eğimli bir arazi üzerinde kuruludur. Doğu ve batı cephesi arasında önemli ölçüde bir kot farkı vardır. Bu farkı ortadan kaldırmak için yapının doğu cephesi subasman üzerinde yükseltilmiştir

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

Güney cephesinde üstte ve altta ikişer olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığı yer alır. Alttaki pencereler doğu cephesinde bulunan pencerelerin bir tekrarıdır. Üstteki pencereler ise yuvarlak pencereler şeklindedir. Mihrap duvarı düzdür mihrap nişi dışarıya doğru her hangi bir çıkıntı yapmamaktadır (Res. 16). Bugün ağaç ve çalılıkların içinde kalmış olan batı cephesi, cephe düzenlemesi ve pencere kompozisyonu açısından doğu cephesinin bir tekrarı durumundadır (Res. 17). İki cephe arasındaki en belirgin fark doğu cephesinde minare kaidesinin yer almasıdır.

2.20 m. x 2.20 m. Ölçülerinde kare bir kaide üzerinde yükselen silindirik minare gövdesine prizmatik bir pabuç kısmı ile geçilmektedir (Res. 18). Silindirik gövde iki bilezikle sınırlandırılmıştır. Taş malzeme ile inşa edilmiş olan şerefe kısmının altı beş sıra mukarnas dizisi ile süslenmiştir. Minare petek, madeni bir külâh ve alemle son bulmaktadır.

Yapının kuzeyinde silmeli başlıklara sahip dikdörtgen payelerin üzerine oturan yuvarlak kemerlerle dışarıya açılan bir son cemaat revakı vardır. Birbirine bağlanmış yuvarlak kemerleri taşıyan payelerin 6 cm. x 10 cm. ölçülerindeki mermer kaideleri mermer bir blok üzerinde yükselmektedir. Payelerin yastıkları da kaideleri gibi mermer malzeme ile yapılmıştır. Revakın ortasında yer alan kemer diğerlerine göre daha dar tutularak son cemaat yeri girişi olarak düzenlenmiştir. Giriş açıklığının üzerinde dikdörtgen bir çerçeve içinde mermer kitabe panosu bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçevenin etrafı bir sıra testere dişi ile süslenmiştir (Res. 19). Düz ahşap tavanla örtülü son cemaat yerinin doğu ve batısında ikişer kemer gözü yer almaktadır (Res.20). Bu kemerlerin ortasına yuvarlak birer pencere açılmış. Harime girişi sağlayan kapı son cemaat yeri girişi ile aynı eksen üzerindedir. Giriş açıklığı yuvarlak kemerli dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Yuvarlak kemerin sağına ve soluna silmeli payeler üzerinde yükselen iki adet minare motifi yapılmıştır. Yuvarlak kemer, etrafında yer alan bu iki adet minare ile adeta bir kubbeyi çağrıştırmaktadır. Kemerin ortası ay-yıldızla bezenmiştir (Res. 21). Girişin iki tarafında yer alan dikdörtgen çerçeveli pencerelerin üzeri silmeli konsollarla taçlandırılmış.

İçten içe 8.86 m. x 9.04 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen bir palana sahip harim düz ahşap tavanla örtülüdür (Res. 22).

Yarım yuvarlak bir niş şeklindeki mihrap iki taraftan silmeli payelerle sınırlandırılmış. Payelerin üzerinde çift katlı sütunlar, sütunların da üstünde birer minare motifi vardır. İki minare motifi arasına üçgen bir alınlık yerleştirilmiştir. Yeşil renkte bir perde motifinin çizilmiş olduğu mihrap nişi stilize mukarnas süslemelerin yer aldığı bir kavsara ile kuşatılmış, mihrap nişi ve kavsarası çiçeklerle halelenmiştir. Kavsaranın sağında ve solunda madalyonlar içinde "Allah" ve "Muhammed" ibareleri vardır. Mihrabın etrafı yoğun bir şekilde stilize bitkisel bezemelerle süslenmiş. Mihrabın sağında ve solunda yer alan alt kat pencereleri yuvarlak kemerli ve dışa doğru daralan pencereler şeklindedir. Bu pencerelerle harimin diğer pencereleri arasında 0.42 m. seviye farkı vardır (Res. 23).

Şenay Özgür Yıldız

Mihrabın sağında sade ahşap minber, solunda ise yine aynı sadelikte bir vaaz kürsüsü bulunur. Harimin kuzeyinde iki ahşap direkle taşınan kadınlar mahfili vardır. Kadınlar mahfiline çıkış kuzeydoğuda yer alan merdivenlerle sağlanmıştır (Res. 24).

Toplam sekiz adet pencere ile aydınlatılmış olan harimin pencerelerinden ikisi yuvarlak pencere şeklindedir. Diğer pencereler ise içten dışa doğru daralan dikdörtgen pencerelerdir.

Yapının planı Anadolu'da Selçuklu döneminden itibaren görülen ahşap tavanlı camilerin planı ile benzerlik göstermektedir. XIII.yy'dan XVIII. yy'a kadar bu uygulamanın zengin örneklerini Ankara camilerinde görmek mümkündür²¹. Ancak Balkanlar'da yer alan ahşap örtülü camiler hakkında pek fazla bilgi sahibi değiliz²². Bu yapı plan bakımından maalesef bugün ayakta olmayan Vidin Ak Camii'ne (1800/1801)²³ benzemektedir. Camiin plan açısından bir başka benzeri Yeni Zağra Sarıca Paşa Camii'dir²⁴.

Süslemeler

Harimin duvarları dikdörtgen panolara ayrılmış ve bu panoların içine kırmızı, yeşil, mavi ve kahverengi renklerin hakim olduğu renklerle çeşitli bitkisel ve geometrik desenler yapılmıştır. Harimin tavanları iç içe geçmiş ahşap panoların içinde yer alan baklava dilimlerinin ve meandır motiflerinin de bulunduğu geometrik süslemelerle bezenmiş. Tavanı baştan başa ahşap bir sıra testere dişi friz kuşatmaktadır (Res. 25, 26).

Mihrap nişi içindeki perde motifi özellikle Batı Anadolu'da görülen son devir camilerinde sevilerek uygulanmış bir motiftir. İzmir Hisar Camii, İzmir Kemeraltı Camii, İzmir Başdurak Camii bu uygulamanın güzel örneklerinden sadece bir kaçıdır²⁵.

Yapının tavanındaki ahşap süslemelere benzer süslemeler Belogradçik'teki Hacı Hüseyin Ağa Camii (1756/57) tavanında da görülmektedir. Bu tür süslemelere evlerin ahşap tavanlarında da rastlamak mümkündür²⁶.

Tarihlendirme

Eserin inşa tarihini son cemaat yeri girişi üzerindeki Osmanlıca kitabeden öğreniyoruz (Res. 27). Kitabenin Latin harfleriyle okunuşu şöyledir:

²¹ G.Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1971.

²² M. Kiel, *a.g.e.*, s. 88.

²³ *a.g.e.*, s. 315.

²⁴ *a.g.e.*, s. 326.

²⁵ Ü. Sıpaşi, "17. ve 18. Yüzyıl İzmir Camileri", *E.Ü. Edeb. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi*, İzmir 1986, Res. 21, 22, 23; L. Bulut, "İzmir Camilerinde Alçı Süslemeler", *Sanat Tarihi Dergisi VIII*, İzmir 1996, s. 1-9.

²⁶ M. Kiel, *a.g.e.*, s. 89.

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...

Ali Rıza Bey Câmî-i Şerifi

- | | |
|--------------------------------------|--|
| 1) Habbezâ mücellâ-yı envâr-ı hüdü | <i>ma'bed-i bir-feyz-i kudsiyet-nümâ</i> |
| 2) Etti tahsil rıza-yı Hakk için | <i>Bir âli suret-i rıza seyret bina</i> |
| 3) Bâreke'llâh sîne-i mü'min gibi | <i>her yerinde berk urur nûr-i Huda</i> |
| 4) Kıldı ihya hem de bir dâru'l-ulûm | <i>Eyliyör ihlâs ile herkes dua</i> |
| 5) Söyledim tarih-i cevher-dârını | <i>Kıldı inşa câmii Ra'nâ Rıza</i> |

Sene 1323

Kitabesine göre yapı 1323/1905-1906 yılında Ali Rıza Bey tarafından inşa ettirilmiştir.

İncelemiş olduğumuz iki yapı, örnekleri XVIII. yüzyıldan itibaren yaygın olarak Anadolu'da da görülen dikdörtgen yada kare planlı üzeri düz ahşap tavanlı ve bağdadi bir kubbe ile örtülü düz ahşap tavanlı örneklerin Bulgaristan'da 500 yılı aşkın süredir hüküm süren Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde yapılmış olan temsilcilerindedir. Camiler plan açısından her ne kadar geleneksel bir düzenlemeye sahip olsalar da yuvarlak kemer, yuvarlak pencere gibi kullanılmış olan detaylar bu yapılarda çalışmış olan Bulgar ustaların zevkini yansıtır. Bulgaristan hükümetinin izlemiş olduğu İslam eserlerini yok etme politikasına direnerek günümüze kadar ayakta kalmayı başarabilmiş basit kuruluşlara sahip, mahalle camii özelliği taşıyan bu iki yapı özellikle incelikli kalem isleri ve ahşap oymaları ile dikkati çekmektedir. Kelem işi süslemelerde palmet, rumi, hatai gibi klasik süsleme motiflerinin yanı sıra kıvrım dallarının, volütlerin, "S", "C" kıvrımlarının, lale, sümbül gibi çiçeklerin ve yuvarlak pencerelerin kullanılmış olması, Osmanlı'nın Batılılaşma Dönemi zevkine de işaret eder.

KAYNAKÇA

ARIK, R., "Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Sanatına Bir Bakış", **50. Yıl Konferansları**, Ankara 1976, s.111-136;

ASLANAPA, O. **Osmanlı Devri Mimarisi**, İstanbul 1986.

AYVERDİ, E. H., **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan Yunanistan Arnavutluk**, IV. Cild, 4.5.6.kitab, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1982.

BAYRAM, S., "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları ve Vakıf Abideleri", **Vakıflar Dergisi**, S.XX, Ankara 1988, s. 475-482.

BULUT, L., "İzmir Camilerinde Alçı Süslemeler", **Sanat Tarihi Dergisi VIII**, İzmir 1996, s. 1-9.

Şenay Özgür Yıldız

EYİCE, S., “ 18. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu”, **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı S. VIII**, İstanbul 1973.

GOODWIN, G. **A History of Otoman Architecture**, London 1997.

GÖKBİLGİN, M. T., **Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, İstanbul 1957.

İRKİN , Ö. M., “Burhaniye’de Türk Devri Eserleri” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Ve Sanatları Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir 2006.

KESKİOĞLU, O., “Bulgaristan’daki Bazı Türk Vakıfları ve Abideleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.VII, İstanbul 1968, s.129-137.

KİEL, M., **Hora i Selishta v Bulgariya prez Osmanskiya Period**, Sofiya 2005.

KUBAN, D., **Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul 1982.

KURAN, A., “ Mimar Sinan’ın Yaptığı Camiler ”, **Mimar Sinan’ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, İstanbul 1988, s. 187-189.

KUYULU, İ., “Anatolian Painting and Cultural Traditions”, www.2let/un.nl/Solis/anpt/cjos/pedefe/Kuyulu2pdf.

_____, **Karaosmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler**, Ankara 1992.

ÖNEY, G., **Ankara’da Türk Devri Yapıları**, Ankara 1971.

ÖNKAL, H. “Mordoğan Köylerinden Üç Cami”, **XI. Ortaçağ – Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler 17-19 Ekim 2007 İzmir**, İzmir 2009, s. 283-291.

SİPAHİ, Ü., “17. ve 18. Yüzyıl İzmir Camileri”, **E. Ü. Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü Basılmamış Lisans Tezi**, İzmir 1986.

SÖZEN, M. v.d., **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul 1975.

YÜKSEL, İ.A., “Bulgaristan’da Türk Mimari Eserleri”, **Vakıflar Dergisi**, S.XX, Ankara 1988, s. 467-474.

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 1- Eğridere Çarşı Camii, doğu cephesi



Res. 2- Eğridere Çarşı Camii, güney cephesi.

Şenay Özgür Yıldız



Res. 3- Eğridere Çarşı Camii, batı cephesi



Res. 4- Eğridere Çarşı Camii, son cemaat yeri girişi

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 5- Eğridere Çarşı Camii, harim girişi



Res. 6- Eğridere Çarşı Camii, harimi

Şenay Özgür Yıldız



Res. 7- Egridere Çarşı Camii,
kadınlar mahfil



Res. 8- Egridere Çarşı Camii,
mihrabı

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 9- Eğridere Çarşı Camii, kubbesi



Res. 10- Eğridere Çarşı Camii, kubbe içi süslemeleri

Şenay Özgür Yıldız



Res. 11- Eğridere Çarşı Camii, orta sahnin tavan süslemeleri



Res. 12- Eğridere Çarşı Camii, yan sahnin tavan süslemeleri

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 13- Eğridere Çarşı Camii, onarım kitabesi



Res. 14- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, genel görünüşü

Şenay Özgür Yıldız



Res. 15- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, doğu cephesi



Res. 16- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, güney cephesi

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 17- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, batı cephesi



Res. 18- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, minare kaidesi

Şenay Özgür Yıldız



Res. 19- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, son cemaat revakı



Res. 20- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, son cemaat revakı tavanı

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 21- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, harim girişi



Res. 22- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, harimi

Şenay Özgür Yıldız



Res. 23- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, mihrabı



Res. 24- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, kadınlar mahfilı.

Eğridere ve Ömerler'de (Bulgaristan'da)...



Res. 25- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, ahşap tavan süslemeleri



Res. 26- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, ahşap tavan süslemeleri

Şenay Özgür Yıldız



Res. 27- Ömerler Ali Rıza Bey Camii, inşa kitabesi